ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 2,1

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 15.06.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz
Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 15.06.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать. Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail: philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт: https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 15.06.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43, Termez city.
Phone: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

ULUQOV NOSIRJON MUHAMMADALIYEVICH,
SOLIXO'JAYEVA HAVASXON ZOKIRJANOVNA
O'zbek va turk bayramlarining leksik-semantik tasnifi hamda etnolingvistik, lingvokulturologik tahlili 7

МАХМАРАИМОВА ШОХИСТА ТУХТАШЕВНА
Биз нега сўкинамиз? (ёки ҳақоратнинг нейролингвистик табиати) 10

ALIMOVA ZARIFAXON VAXOBOVNA
Alisher Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostonidagi fors-tojikcha gidronimlarning
semantik va funksional xususiyatlari 16

ASADOV TO'LQIN HAMROYEVICH,
MARDONOVA SARVINOZ ORIPOVNA
O'zbek tilshunosligida ravishga nisbat beriluvchi oraliq ma'no ifodali affikslar tadqiqi xususida 20

FAYZIYEVA XADICHA CHORIYEVNA
Surxondaryo o'zbek shevalarida bolalar o'yinlarining nomlari 24

BOTIROVA MAXLIYO
O'zbek tilida reklama matnlarining morfologik xususiyati 28

VAFOYEVA MUXAYYO YULDOSHEVNA
O'zbek lingvomadaniyatida «Intizorlik» frazeosemantik guruhi 33

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Kasb ohangi nutqda qanday jaranglaydi? 37

SARBAROVA DILNOZA NOSIRJON QIZI,
BABAYEVA SURAYYO ERGASHOVNA,
JUMAYEVA ANORXOL CHAMAN QIZI
O'zbek tilshunosligida zamon kategoriyasining nazariy asoslari 39

TESHABOYEVA GULNOZA
O'zbek tilida "Qora" rangini ifodalovchi sifatlarda mazmuniy sinkretizm 42

SAMIYEVA SURAYYO ORIPOVNA
Evfememik vositalarning funksional uslubiy xususiyatlari 47

PO'LATXONOVA HILOLAXON SHUHRATXON QIZI
Neurolinguistic and linguocognitive features of speech manipulation in cyberspace 50

SOBIROVA FERUZA
Saylov targ'ibot diskursida pragmatik belgilar 54

QURBONOVA MUHARRAM JURABEKOVNA
Xurshid Davron she'riyatida murojaat gaplarning qo'llanilishi 58

ABDUG'ANIYEVA ZEBUNISO
Ilmiy diskursning institutsional-kommunikativ tabiati 61

BADALOVA MUAZZAM
Kibermuloqotda nutq aktlari va etik me'yorlar: ingliz va o'zbek tillari qiyosiy tahlili 65

ERGASHOVA YASMINA,
XOLNAZAROV UMID ERKINOVICH
Neologizmlar klassifikatsiyasi 67

МУНДАРИЖА

O‘ROZBOQOVA MAHLIYO IMOMNAZAR QIZI
Xalq og‘zaki ijodi namunalarida takrorlarning qo‘llanilishi 71

MURODQULOVA IRODA SHAROFIDDINOVNA
Dostonlarda ornitonimlarning majoziy ma’no ifodasi 74

NURMATOVA SABRINA JAXONGIR QIZI
«Devonu lug‘otit turk» va «Qutadg‘u bilig» asarlarida qora rangning qo‘llanilishi 78

OCHILOVA MUXLISA ABDURAXMON QIZI
Badiiy diskursda kinoya nutqiy aktining pragmatik xususiyatlari 81

РАХМАТУЛЛАЕВА БАРНО ЗАФАР КИЗИ
Экзотическая лексика как маркер культурной идентичности персонажей
(на материале романа Г. Яхиной «Зулейха открывает глаза») 85

RUSTAMOVA NIGORA RUSTAM QIZI
O‘zbek tilida duolar va olqishlarning lingvomadaniy talqini 89

ABDINAZAROVA GULISTON MUZAFFAR QIZI,
KHUJANOVA OZODA TOJIYEVNA
Conceptualization of love in uzbek and russian literary discourse:
a comparative cognitive-semantic and axiological analysis 93

O‘RMONOVA DURDONAXON TAVAKKALJON QIZI
Ingliz va o‘zbek tillarida “Tinchlik” konseptining o‘xshash va farqli jihatlari 97

ADABIYOTSHUNOSLIK

MUHIDDINOVA BADIA MUSLIHIDDINOVNA,
AXMEDOVA BAXTIGUL XAITMUROT QIZI
Qardosh xalqlar dostonlarida farzandsizlik motivi 101

RAXIMOVA NODIRA
Pastish, parodiya, travestiya, nazira va tatabbu’da intertekstual birliklarning
ifodalanish mexanizmlari va tipologik farqlari 104

MAMIROVA MAMLAKATXON ILHOMJON QIZI
Nasriy asarda ramziylik 111

КУЗИМУРОДОВА ЛОБАР МУРОТОВНА
Образ маленького человека в повести л.улицкой «Сонечка» 115

XOTIRA

Yuraklarda yashayotgan inson
Marhum tilshunos olim Ro‘ziqul Normurodovning
65-yillik porloq xotirasiga bag‘ishlanadi 119

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 4
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

XURSHID DAVRON SHE'RIYATIDA MUROJAAT GAPLARNING QO'LLANILISHI

Qurbonova Muharram Jurabekovna,
Samarqand davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

"Ritorik undovda ham, ritorik so'roqda ham baholash momenti mavjud va har ikkala hodisa o'ziga xos ohang bilan talaffuz qilinadi. Ritorik so'roq gapning baholash ottenkasi birmuncha chegaralanganligini kuzatish mumkin. Unda muallif faqat berilgan mazmunning aksiga qo'shiladi. O'z fikrining shu tartibda tasdiqlaydi. Ritorik murojaatda esa buning kengroq planda ekanligi seziladi. Muallif qanday munosabat bildirishidan qat'iy nazar, unga bab-baravar murojaat qilaverishi mumkin"[1]. Yoki navoiyshunos olim Yoqubjon Isoqovning mazkur san'at haqidagi fikrlariga murojaat qilsak: "Ritorik murojaat – qadimgi davrlarda (Yunon-Rim) notiqlik san'atining muhim jihatlaridan biri bo'lgan. Ritorik murojaat badiiy adabiyotda uslubning hissiyligini ta'minlovchi omillardan biriga aylangan"[2]. Ko'rinib turibdiki, ritorik murojaat she'riy matnning badiyatini belgilovchi san'at turi sifatida mumtoz adabiyotda xitob, nidoni vujudga keltirsa, zamonaviy adabiyotda apostrofa, tilshunoslikda sintaktik figura deb ataladi.

Xurshid Davronning "Bahordan bir kun oldin" she'riy to'plamida ritorik murojaat usulidagi she'rlar ko'p qo'llangan. Masalan, shoir "Kechqurun yo'l bosib" she'rida lirik qahramon oyga murojaat orqali o'z maqsadini, fikrini, kechinmalarini ifodalamoqda.

Ey, oshnam, yolg'iz oy, bormisan omon,
Seni sog'ingandim, seni deb keldim (23).

Yuqoridagi she'rda muallif oyga nisbatan, "ey, oshnam" undalmasini qo'llaydi. Bugunga qadar mumtoz she'r namunalarida "ul hilol, "ey hilol", "ey moh" tarzida oyga murojaat va ko'pincha oy so'zi orqali ko'chma ma'noda yorga murojaat qilingan bo'lsa, shoir oyga nisbatan yangicha undash turini qo'llaydi, ya'ni uni oshnam deb ataydi. Bu ritorik murojaat orqali shoir o'z qalb kechinmalarini, qadrdoniga aytib berayotgan kabi harakat qiladi. O'zining ham tunlari bedor ekanligini, ham bu bedor tunlarda tanho ekanligini isbotlash tarqiqasida oy bilan suhbatni matnga kiritadi.

Yoki "Biz sen bilan yashaymiz uzoq" she'rida uning yana bir o'ziga xos xitobini kuzatamiz:

Nastaringa deymiz: *Ey, ko'kat,*
Yashamoqni sen bizga o'rgat (25).

Shoir she'rlarida qo'llangan murojaat gaplarni tahlil qilar ekanmiz, yana bir okkazional ritorik murojaat gapga ko'zimiz tushadi. Ritorik murojaat gaplarning qo'llanilishi qadim adabiyot namunalariga borib taqalsa ham, ularning o'rganilish salmog'i yangi ahamiyat kasb etaveradi. Chunki zamon o'zgarar ekan, u bilan hamnafas yashagan kitobxon tilni sinxronik tarzda o'rgana boshlaydi. Bugungi kunning nafasini, hayot, turmush, xalqchillikni ochib berish uchun ham shoir chapani, o'ziga xos murojaatlarni qo'llay boshlaydi. Masalan, an'anaga ko'ra gulga "gul" deya murojaat etilmaydi, chunki gulning o'zi ko'chma ma'noda yor obrazini ifodalaydi. Agarda jonsiz predmetlarga, masalan, yuqoridagidek gulga murojaat etilganda "ey, gul", "ey, sunbul" va hokazo murojaatlar aytilishi mumkin edi. Ammo shoir real voqelikka murojaat etar ekan, "ey, ko'kat"ni tanlaydi. Nastarin guli umuman olganda, nafosat, samimiylik timsoli bo'lgani uchun va bugungi kun insonlari hatto shu o'simlikchalik ba'zi xislatlarga ega emasligini kinoya bilan ta'kidlash uchun ham o'quvchi diqqatini tortgan holda bu murojaat usulini ishlatadi.

"Hoji Abdulaziz haqida qo'shiq" she'rida:

O, Hoji bobo sasi,
Naqadar g'amgin, mahzun.
Bu ovozning nafasi
Hofiz umridan uzun.
O, Hoji bobo sasi –
Yovshangullar nafasi...(26).

Shoir yuqoridagi she'rda yana bir undalmani mahorat bilan qo'llaydi. U insonga emas, balki uning "sas"iga murojaat etadi.

Quyidagi "Kechir, asrim" she'rida esa asrga murojaat etmoqda. Bunda badiiy undalmaning Z.Akbarova ta'kidlaganidek, poetik salmog'i ortmoqda, undal-

[1] Каримов С. Бадиий услуб ва тилнинг ифода тасвир воситалари. – Самарқанд, 1994. – Б.45.
[2] Rajabova B. Nedur ahvoling, ey zori g'aribim... yoxud Navoiyning "Farhod va shirin" dostonida norozilik notasi, bayonoti bitilgan ritorik murojaatlar qanday bo'lgan? //Yangi O'zbekiston. 2022. – №24.

maning polifunksionalligi (nomlash, tavsiflash, fikr sig'imining kengayishi) ko'rinmoqda, murojaat shakli poetik sintaksisning o'ziga xos o'tkir vositalariga aylanmoqda[1]. Xurshid Davron sintaktik birliklardan ana shunday mahorat bilan foydalana olgan ijodkorlardan biridir.

Kechir, asrim,
Senga inonmay
Sen toptagan dinga inondim (39).

Navoiyona uslubga xos bo'lgan murojaat shakllari ham X.Davron ijodida uchraydi: *Tilim, ko'zim oqi, ko'zim qarosi...(63).*

Murojaat gaplarning sodda va murakkab shakllari mavjud bo'lib, she'riy matnlarda murakkab shakli faol qo'llaniladi. Chunki she'riy matnlar hajman kichik, mazmunan keng qamrovli bo'lganligi sababli, har bir birlikdagi ko'p ma'nolilik, ko'p vazifalikka e'tibor beriladi. Qo'shimcha ravishda bir qancha vazifalarni bajaradigan birliklar she'riy matnlarda ko'p qo'llaniladi. Masalan, ko'p ma'noli so'zlar, tag ma'no, ko'chimlar bunga misol bo'ladi. Sintaktik birliklardan ritorik so'roq gaplar, kesim, aniqlovchi, atov gap, undalma kabilar bu vazifani bajaradi:

O, javzo quchoqlagan
Qorong'i tun – sokin yurt! (22).

Yana bir jihatga e'tibor qaratish zarurki, murojaat birliklarning ham individual qo'llanilish chegarasi, uslubi, davri mavjud. Shoir o'z ruhiy kechinmasidan, yashash muhitidan kelib chiqib ma'no ifodalovchi birliklardan birini tanlab yoki ixtiro qilib qo'llaydi. Shu bilan birga, murojaatning an'anaviy shakllari: olloh, yo Rab, falak, soqiy, mug'anniy, sabo, shabboda, yel, nasim, yor, oshiq, ma'shuqa, raqib, Atorud (Utorid, Tir) kabi an'anaviy xarakterdagi ritorik murojaatlar ham mavjud. Yoki shoirning o'ziga xos murojaatlari ham bo'ladi: "Alisher Navoiy o'zi yaratgan, ya'ni "oliy va navoiyona" uslubga xos bo'lgan qaro ko'zim, so'z, qalam, kilk, siyohdon, dunyo, olam, jahon, gardun, nigoro, mahvasho, ko'zyosh, ajal, g'am, ishq, Navoiy, Foniy singari yangicha talqindagi poetik murojaatlarni qo'llagan" – deya ta'kidlaydi B.Rajabova[2]. Shuningdek, Xurshid Davron she'riyatida ham individual murojaatlar uchraydi. Shoir o'z ruhiy kechinmasidan, yashash muhitidan kelib chiqib ma'no ifodalovchi birliklardan birini tanlab yoki ixtiro qilib qo'llaydi. Masalan, "ey, ko'kat", "ey, sas", "hey, asr", ko'ksim asiri kabi murojaat ko'rinishlari fikrimiz dalilidir:

Sen nimani tilaysan mendan,
Qodiriyning so'nggi surati (7).
– Hey, ko'ksim asiri, qushcha, aldanma,
Bu olov o'zgadir (58).

Xulosa shuki, ritorik murojaat she'riyatda eng ko'p qo'llaniladigan stilistik vosita, sintaktik figuradir. Sintaktik birliklardan biri – undalmaning badiiy asarda qo'llanilishi bo'lib, lirik matnlarda vazifasi, mazmun maydoni yanada kengayadi. Nasriy, dramatik matnlardan farqli ravishda qahramon nafaqat shaxsga, balki barcha jonli va jonsiz narsaga, voqea-hodisalarga, mavhum tushunchalarga murojaat qilishi mumkin. Xurshid Davronning "Bahordan bir kun oldin" she'riy to'plamida ham ritorik murojaat asosida shakllangan misralar, she'rlar ko'p. Shoir lirik qahramon ruhiyatini, kechinmalarini ochib berish uchun an'anaviy va individual ritorik murojaatlardan foydalangan. Demak, mazkur she'riy san'at shoirning poetik mahoratidan darak beruvchi, tilimizning boyligini, uning birliklarini ko'rsatuvchi xalqona uslubdagi muhim badiiy vositalardan biridir.

Tahlildan kelib chiqadiki, murojaat gaplarning quyidagi turlari uchraydi:

An'anaviy	Okkazional
– O, bolajon,bu simi bilsang	*Hey, sen asr*
Men Bolani, do'stim, tanidim	*Ey, ko'kat* *Yashamoqni sen bizga o'rgat*
	O, Hoji bobo sasi

Konnotativ	Appelyativ	Emotiv
Ey, oshnam, yolg'iz oy, bormisan omon	*– O, bolajon,bu simi bilsang*	*Hey, ko'ksim asiri, qushcha, aldanma.*

"Darak, so'roq, buyruq gaplar kuchli intonatsiya bilan talaffuz qilinishi va bu intonatsiyada so'zlovchining his-hayajoni, ruhiy kechinmalari o'z ifodasini topishi mumkin. Emotsional qimmat kasb etgan bunday gaplar undov gap ataladi. Mazmuniga ko'ra darak, so'roq, buyruq gaplarga bo'linadi"[3]. "O'zbek

[1] Акбарова З. Тил ва мурожаат // Ўзбек тили ва адабиёти, 2014. – №3. –Б.92-95.
[2] Rajabova B. Nedur ahvoling, ey zori g'aribim... yoxud Navoiyning "Farhod va shirin" dostonida norozilik notasi, bayonoti bitilgan ritorik murojaatlar qanday bo'lgan?// **Yangi O'zbekiston, 2022. –№24.**
[3] Абдураҳмонов Ғ. ва бошқалар. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Синтаксис. – Тошкент: Ўқитувчи, 1979. – Б.32.

tili stilistikasi"da undov gapning uslubiyati haqida so'z yuritilganda quyidagi fikrlar keltiriladi: "Undov gaplarda zavqlanish, shodlik, hayratlanish, taajjub, achinish, g'azab, nafrat kabi ichki kechinmalar ifodalanadi"[1].

Xurshid Davron she'riyatida undov gapning quyidagi ma'nolari bor:

Undov so'zlar asosan undov gaplarda vazifasiga ko'ra turli ma'nolarni yuzaga chiqaradi. Bu ma'nolar Xurshid Davron she'riyatida ham shoir maqsadidan kelib chiqqan holda qo'llanilgan. Masalan, quyidagi she'rda uning *afsus ma'nosiga* guvoh bo'lamiz. Agar she'r tarkibida "eh" undov so'zi tushib qolganda "baribir yozganim bilan tushunmaysiz" degan ma'no anglashilar edi:

Eh, baribir yozganim bilan
Tushunmaysiz u she'rni sizlar!..(50).

Ammo quyidagi parchada qanday so'roq olmoshi ushbu ma'noni keltirib chiqarmoqda:

Chol shunday deb boshini egdi.
Dedi: "*Qanday* odamlar o'tgan!"(84).

Ba'zan voqea-hodisani tasvirlash uchun shoir tomonidan undov gaplar ishlatilgan.

Mana manzil. Otlar bog'lab
Qo'yilmaydi. *Tez! Tezroq! (108).*

Demak, yuqoridagi misollardan ko'rinadiki, shoir lirik qahramon hayajonini ifodalashda undov gap hosil qiluvchi barcha birliklardan unumli foydalangan.

Bizga ma'lumki, sintaksisda gapning voqelikka ko'ra turi sifatida tasdiq va inkor gaplar o'rganiladi. "Predmetga biror belgining mavjudligini yoki biror ish-harakatning yuzaga kelganligini, yuzaga kelishi mumkinligini anglatadigan gap – tasdiq gap deyiladi. Inkor gap predmetga biror belgining mavjud emasligini yoki biror ish-harakatning sodir bo'lmaganligini, sodir bo'lishi mo'ljallanmaganligini anglatadi"[2]. Tasdiq va inkor gaplarning o'ziga xos xususiyatlari borasida alohida tadqiqot amalga oshirilgan[3]. She'riyatda ham kitobxon e'tiborini tortish uchun yoki ta'sir kuchini oshirish uchun, kutilmagan burilish hosil qilish uchun tasdiq va inkor gaplardan, ayniqsa, inkor gap shakllaridan unumli foydalaniladi. Xurshid Davronning bir she'rida tasdiq va inkor gaplarning bir-biri bilan yonma-yon kelishi natijasida o'zaro zidlikni yuzaga keltirishi kuzatildi:

U aytmas: – Shayton, – deb,	U aytar: – Bayot.
U aytmas: – O'lim, – deb,	U aytar: – Hayot.
U aytmas: – Kecham, – deb	U aytar: – Ertam.
U aytmas: – Bugunim.	Aytar: – Budunim!
– Xayr! – demas.	– Salom! – der(20).

Gaplar tarkibini tahlil qilganda o'zaro juftlangan zidliklar hosil bo'ladi. Bunga asosiy sabab, birinchi navbatda kesimlar tarkibidagi bo'lishli-bo'lishsizlik yasovchi qo'shimchalar bo'lsa, unga yana ham kuchli zidlik ma'nosini yuklagan "o'lim" – "hayot", "kecha" – "erta", "bugun" – "budun", "salom" – "xayr" so'zlari hisoblanadi. She'riy matnda tasdiq va inkor gaplarning qo'llanilishi, ayniqsa, ularning bir she'rda misralarda zidlik hosil qilgan holda qo'llanilishi ta'sirchanlikni oshiradi.

Rezyume. Mazkur maqolada she'riy matnlarda ritorik murojaatning stilistik va sintaktik xususiyatlari tahlil qilinadi. Ritorik murojaatning badiiy nutqdagi o'rni, uning hissiy-ekspressivlikni ta'minlashdagi roli hamda lirik qahramon ruhiyatini ochib berishdagi ahamiyati yoritiladi. Xususan, Xurshid Davron she'riyati misolida an'anaviy va individual murojaat shakllarining qo'llanishi, ularning poetik funksiyalari va semantik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ritorik so'roq, undov gaplar hamda tasdiq-inkor konstruktsiyalarining badiiy matndagi o'ziga xosligi ko'rsatib beriladi.

[1] Шомақсудов. А. Ўзбек тили стилистикаси. – Тошкент, 1983. – Б.178.
[2] Абдураҳмонов Ғ. ва бошқалар. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Синтаксис. – Тошкент: Ўқитувчи, 1979. – Б.36.
[3] Лутфуллаева Д. Тасдиқ гапларда инкор ва шаклий-мазмуний номувофиқлик: Филол.фан.номз...дисс.автореф. – Тошкент, 1997. – 25 б.

Resume. This article examines the stylistic and syntactic features of rhetorical address in poetic texts. It highlights the role of rhetorical address in artistic speech, its function in creating emotional expressiveness, and its importance in revealing the inner world of the lyrical hero. Based on the poetry of Khurshid Davron, the study analyzes both traditional and individual forms of address, their poetic functions, and semantic potential. In addition, the specific features of rhetorical questions, exclamatory sentences, and affirmative-negative constructions in literary texts are explored.

Резюме. В данной статье анализируются стилистические и синтаксические особенности риторического обращения в поэтическом тексте. Рассматривается роль риторического обращения в художественной речи, его значение в создании эмоционально-экспрессивности и раскрытии внутреннего мира лирического героя. На материале поэзии Хуршида Даврона исследуется использование традиционных и индивидуальных форм обращения, их поэтические функции и семантические возможности. Также анализируются особенности риторических вопросов, восклицательных предложений и конструкций утверждения и отрицания в художественном тексте.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 4
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

ILMIY DISKURSNING INSTITUTSIONAL-KOMMUNIKATIV TABIATI

Abdug'aniyeva Zebuniso,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti tayanch doktoranti

Diskurs nazariyasining zamonaviy tilshunoslikdagi taraqqiyoti uning tipologiyasi masalasini ham muhim vazifalardan biriga aylantirdi. Diskurs tushunchasining ta'rifi haqida qanchalik turli qarashlar mavjud bo'lsa, uning tipologiyasi ham shunchalik murakkab va turlicha talqinlarga ega. Tadqiqotchilarning bir guruhi diskursni faoliyat sohasi bo'yicha, ikkinchi guruhi muloqot vaziyati bo'yicha, uchinchi guruhi esa lingvomadaniy tipga ko'ra ajratadi. Bu xilma-xillik diskursning ijtimoiy-kommunikativ hodisa sifatidagi murakkab tabiatini aks ettiradi va har bir tasnifning o'ziga xos tadqiqot ufqlarini ochib beradi.

Taniqli rus tilshunosi V.I.Karasik tilshunoslikda diskurs tasnifining uch xil yondashuvi mavjudligini ko'rsatadi: sotsiolingvistik, dialogik va madaniy. Olim diskursni sotsiolingvistik nuqtayi nazardan ikki asosiy turga ajratadi: shaxsiy yo'naltirilgan diskurs (personal) va institutsional diskurs. Uning ta'kidlashicha, institutsional diskurs bu muayyan ijtimoiy institut doirasida kechadigan muloqot bo'lib, unda har bir ishtirokchi ma'lum bir ijtimoiy rolni bajaradi. V.I.Karasik institutsional diskursning quyidagi turlarini ajratadi: siyosiy, diplomatik, ma'muriy, huquqiy, harbiy, pedagogik, diniy, mistik, tibbiy, ishbilarmonlik, reklama, sport, ilmiy, sahna va ommaviy axborot diskurslari. Olim bu ro'yxatni uzoq davom ettirish mumkin ekanligini chunki ijtimoiy institutlar o'rtasidagi farq katta va ularni bir xil hodisa deb qarash noto'gri ekanligini ta'kidlaydi (Qarang: 1.Rasm). Bu esa diskurs tipologiyasining ochiq tizim sifatidagi tabiatini ko'rsatadi: yangi ijtimoiy institutlar paydo bo'lishi yoki mavjudlarining qayta qurilishi tasniflarning ham yangilanishini taqozo etadi.

Yana bir rus tilshunosi M.L.Makarov tasnifiga ko'ra diskurs 2 turga bo'linadi: maishiy diskurs va institutsional diskurs.

Olim tasniflashda yo'nalish, nutqiy cheklovlar, kommunikativ rollarning o'zgarishi, tarkibiy tuzilish darajasi, to'g'ridan-to'g'ri matnga bog'liqlik darajasi hamda maqsadlarning soni va mohiyatini mezon qilib oladi. Olimning ta'kidlashicha, institutsional diskurs "maqom-rol munosabatlarining belgilangan doirasida amalga oshiril-